
Operativni sistemi

- Uvod -

Veljko Stanković

- Računarski sistem predstavlja kombinaciju hardvera i softvera.
- Hardver računara predstavlja skup elektronskih/elektro-mehaničkih uređaja koji izvršavaju zadatke korisnika i omogućavaju komunikaciju računarskog sistema sa korisnikom i svojom okolinom.
- Softver predstavlja skup instrukcija koje upravljaju računarskim sistemom kako bi prihvatio ulazne podatke, izvršio određeni zadatak i predstavio rezultate obrade na odreženi način (preko displeja, na štampaču, itd.)
  - ✦ Računarski sistem predstavlja izuzetno kompleksan sistem i za programera bi bilo veoma teško da stalno piše iznova instrukcije koje bi se ticale samo upravljanjem resursa računarskog sistema.

— Razlikujemo:

- ↳ Sistemski softver
- ↳ Aplikativni softver

— Sistemski softver

- ↳ Predstavlja skup programa koji služe da upravljaju resursima računarskog sistema i da upravljaju i omoguće izvršavanje korisničkih programa.

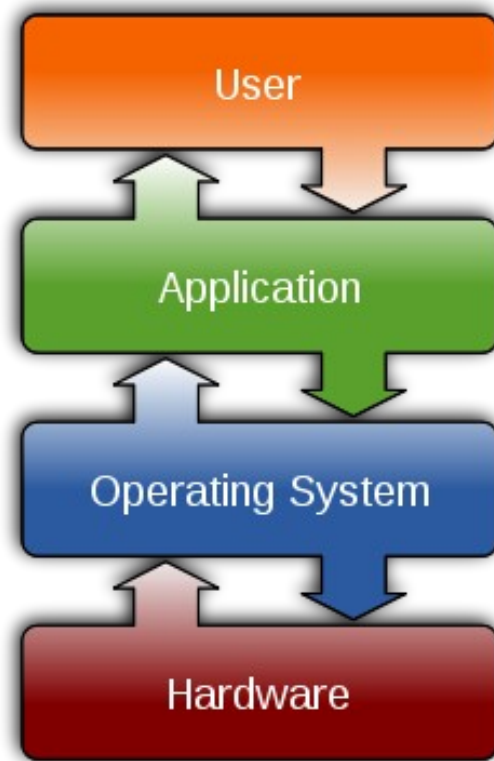
— Aplikativni softver

- ↳ Korisnički programi koji se izvršavaju na računarskom sistemu i obavljaju odgovarajuće zadatke.

Definicija operativnih sistema

1010011
1110100
1100001
1010110

- Operativni sistem predstavlja interfejs između korisnika i hardvera računarskog sistema.
- Operativni sistem je zadužen za:
  - Upravljanje resursima računarskog sistema.
  - Upravljanje izvršavanjem korisničkih aplikacija.
- Vršiti apstrakciju svih detalja vezanih za hardver računarskog sistema i pružiti jednostavan interfejs korisniku/programeru.
- OS se može naći u svim sverama života gde se koriste računari:
  - Kućni računari, super računari, konzole za igru.
  - Kućna tehnika (mašine za pranje veša ili posuđa).
  - Embedded sistemima (mobilni telefoni, TV, plejeri)

Definicija operativnih sistema

1010011
1110100
1100001
1010110

- Korisnički programi koriste usluge operativnog sistema preko sistemskih poziva.
- Sistemski poziv predstavlja interfejs korisničkih programa i OS-a.
  - Kada korisnički program želi da pristupi nekom resursu računarskog sistema, on pokreće odgovarajući program (tj sistemski poziv) koji preuzima komunikaciju sa OS-om koji potom obavlja odgovarajući zadatak koristeći tražene resurse sistema.
- Zadaci Osa:
  - Upravlja programima koji se izvršavaju na CPU.
  - Upravlja glavnom memorijom.
  - Upravlja podacima na sekundarnoj memoriji (fajl sistemi).
  - Obezbeđuje zaštitu tajnosti i integriteta podataka.

- OS-i su evoluirali iz potrebe da se računarski sistemi iskoriste što efikasnije.
- Na prvim sistemima je operater (čovek) vršio unos podataka i upravljao izlazom sistema.
- Razvojem paketskih (batch) sistema, OS preuzima ulogu upravljanja programima koji se izvršavaju na CPU.
- Razvojem integrisanih kola 70-ih godina 20-og veka, povećava se moć i smanjuju dimenzije CPU pa računari postaju sve pristupačniji širem krugu ljudi.
- Istovremeno se javljaju i prvi operativni sistemi koji svojim dizajnom imaju uticaj i na današnje sisteme.
  - ↳ Multics, UNIX, Mach

— Paketni (batch) sistemi

- Zadatak prvih OS-a je bio da prebace kontrolu sistema sa jednog na drugi program.
- OS je bio uvek rezidentan u memoriji.
- Da bi se proces izvršavanja ubrzao, programi bi bili grupisani u pakete i potom izvršavani sekvencijalno.
  - ☑ Programeri bi svoje programe ostavljali operateru, on bi grupisao programe sa sličnim zahtevima i čim bi računar postao slobodan, izvršavao bi paket programa.
- Karakterisu se odsustvom komunikacije između korisnika i sistema dok se program izvršava.
  - ☑ Programer pripremi program i preda ga operateru, a kasnije dobije samo rezultat.
- Vreme potrebno za dobijanje program je često zavisilo od složenosti zadatka ali je mnogo više zavisilo od vremena pripreme programa za izvršavanje.

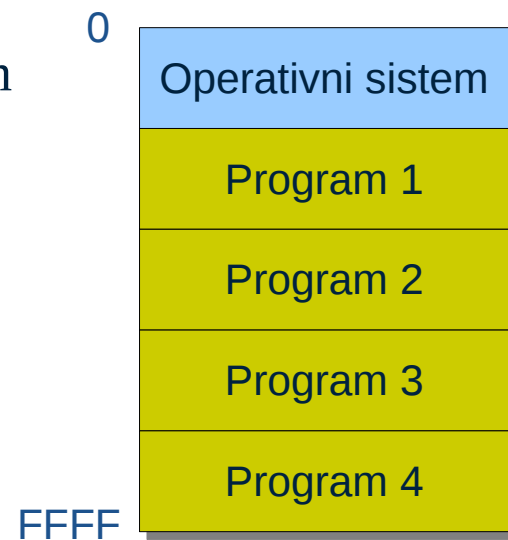
- Problem sa paketskim sistemima je sto je CPU cesto neiskoriscen.
  - Posledica toga sto su I/O uređaji po prirodi sporiji od CPU.
- Uvodjenje diskova (HDD) je smanjila ovu razliku u brzini.
  - Umesto direktnog unosenja programa u memoriju sistema, oni su smestani na HDD.
  - Lokacija programa i podataka je cuvana u tabeli koju je odrzavao i azurirao OS.
  - Rezultat izvršenja programa je prvo smestan na HDD pa je nakon toga slat na stampac.
- Ovakva vrsta obrade se zove **spooling**.
  - Simultaneous Peripheral Operation On-Line
- Pri spooling-u, sistem u sustini koristi HDD kao veliki bafer.

Istorija i vrste operativnih sistema

1010011
1110100
1100001
1010110

- CPU na ovaj nacin ima skup programa medju kojima bira one koje ce sledece da izvorsava.
  - Programe je moguće izvorsavati u razlicitom redosledu.
  - CPU vrši rasporedjivanje programa kojim redosledom ce se izvorsavati.
- Multiprogramski paketski sistemi
  - U memoriji sistema se nalazi više programa koji se izvorsavaju
  - Umesto da CPU ceka na izvrsenje I/O operacija nakon izvrsenja jednog programa, on nastavlja sa izvorsavanjem sledeceg programa u memoriji sistema.
  - Po prvi put kod multiprogramskih sistema OS donosi odluke umesto korisnika.

- Prvi OS-i su bili razvijani kao sekundarni proizvod sa ciljem da se proda hardver računara.
- Razvoj OS-a koji nisu bili vezani za konkretni računarski sistem, kao što su CP/M ili UNIX, je transformisala IT industriju.
  - Razvoj hardvera je postao odvojen od razvoja softvera i standardni softver se mogao izvršavati na različitom hardveru.
- UNIX se pojavljuje 1969. g. na računarima PDP – 7 i PDP – 11.
  - Razvijen pod uticajem MULTICS-a.
  - Omogućavao višekorisnički rad primenom priemtivnog multitaskinga, upravlje memorijom, zaštitu memorije, zaštitu korisnika itd.

- Početkom 80-ih 20-og veka, IBM izbacuje na tržište prvi PC računar. Pokreće ga MS DOS.
  - ↳ MS DOS (Microsoft Disc Operating System)
- Tek sa pojavom zaštićenog moda kod 80386 CPU postalo je moguće da se na PC računarima implementira i UNIX.
- Apple prvi uvodi komercijalni grafički interfejs (GUI - Graphical User Interface) na svom MAC OS-u.
- MS distribuira OS sa grafičkim interfejsom
  - ↳ U početku kao shell koji je i dalje koristio usluge DOS-a (WIN 3.11)
  - ↳ Pojavom WIndows-a 95 postaje kompletni operativni sistem sa GUI.
- Konkurentno izvršavanje programa (Cooperative multitasking)
  - ↳ Multitasking omogućava istovremeno izvršavanje više programa na CPU.
  - ↳ Program periodično prekida svoje izvršavanje i potom se na CPU izvršava neki drugi program.

— Mainframe računari

- Tokom 1950ih su razvijene mnoge glavne tehnike rada Oss.
- IBM-ov OS OS/360 je napravio prekretnicu kada je razvijen jer je ideja bila da jedna OS bude u stanju da upravlja familijom računarskih sistema IBM System/360.
- Sredinom 1970ih, IBMov sistem MVS, jedan od naslednika OS/360, je omogućavao rad sa RAM memorijom koja je igrala ulogu keš mem. između HDD i CPU.
- OS/360 je prvi koristio neke koncepte koji se i danas ne mogu sresti na desktop OS-ma.
- Alternativni OS CP-67 je predstavljao prvu virtuelnu mašinu (VM).

- Povećanjem stepena integracije integrisanih kola (IC), dimenzije računarskih sistema postaju sve manje.
  - ↳ Odatle slede i imena koja su im davana sve do 1990ih.
    - ☑ Miniračunari
    - ☑ Mikroračunari
- Prvi mikroračunari nisu imali ni kapaciteta ni potrebe za komplikvanim OS-ima koji su bili razvijeni za mainframe i mini računare.
- Obično bi ceo OS bio smešten na ROMu i zvali su se *monitori*.
- Jedan od prvih OSa koji se učitavao sa HDD je bio CP/M.
- MS DOS je bio razvijen pod uticajem CP/M Osa.
- Apple izbacuje 1984. god. Apple Macintosh, prvi PC računar sa GUI (Graphical User Interface).

- Intel-ov 32-bitni CPU 80386 je omogućavao implementaciju **virtuelne memorije** čime je omogućeno konkurentno izvršavanje više programa na sistemima sa ograničenom glavnom memorijom.
- UNIX
  - Razvijen u AT&T Bell laboratorijama 1969. god. Pod uticajem MULTICS-a.
  - U početku je kod UNIX-a bio slobodan (open source) što je zajedno sa naoprednim konceptima koji su korišteni uticalo na njegovu popularnost.
  - AT&T odlučuje da zaštititi kod (closed source, proprietary) jer uviđa njegov komercijalni potencijal. Ovo mnoge odbija od njegove primene ali i podstiče mnoge da krenu sa razvojem klonova UNIX-a.

— UNIX

- Za potrebe razvoja UNIX-a razvijen je C programski jezik.
- Projektovan je da bude prenosiv, višekorisnički, multitasking.
- Podaci se smeštaju u tekst fajlovima.
- Sve na računaru se posmatra kao fajl čimese postiže unificirani pristup podacima.
- Hijerarhijski fajl sistem
- Mali programi se mogu povezati upotrebom “cevi” (pipe).
- Uvodi se posjam spceijalnih prava (zaštićeni mod, kernel mod i korisnički mod).

— Klonovi UNIX-a

↳ Minix

- ☑ A. Tannenbaum
- ☑ Klon Unixa namenjen izučavanju OS-a na univerzitetima

↳ BSD

- ☑ Berkeley Software Distribution
- ☑ Razvijen na Berkeley Univ. USA.
- ☑ Potomci: FreeBSD, NetBSD, OpenBSD

↳ Linux

- ☑ Linus Torvalds
- ☑ Razvijen od Minix-a
- ☑ 99% svih super računara i više od dve trećine servera radi pod GNU/Linux.

↳ MAC OS

- ☑ Razvijen pod uticajem Mach OS-a i FreeBSD.

— Upravljanje procesima

- Program je pasivni entitet i predstavlja tekstualni zapis na HDD koji opisuje način rešavanja nekog problema.
- Proces je aktivni entitet i predstavlja program koji se izvršava.
- OS predstavlja interfejs između korisnika i hardvera računara.
- OS sadrži skup servisa koji omogućavaju izvršavanje korisničkih programa.
- OS je zadužen za dodelu resursa procesu, dodelu prioriteta procesu, učitavanje procesa u GM i upravlja njegovim izvršavanjem.
- Multitasking je tehnika koja omogućava naizmenično izvršavanja programa na CPU čime se stvara privid istovremenog izvršavanja više programa. Omogućava rad više korisnika istovremeno koji imaju utisak da sami koriste sistem.
  - ☑ Na ovaj način mi imamo dovoljno izbora tako da kad god neki proces čeka iz nekog razloga i ne koristi CPU, mi možemo da izvršavamo neki drugi proces čime se povećava efikasnost iskorišćenja sistema.

— Modovi rada CPU

- Savremeni CPU obično imaju dva moda rada:
  - ☑ Zaštićeni, kernel, mod rada. Svi resursi sistema su dostupni programu koji se izvršava u zaštićenom modu rada.
  - ☑ Korisnički moda rada. Program ima ograničeni pristup resursima sistema.
- Najvažniji (najkritičniji) delovi OS-a se izvršavaju u zaštićenom modu.
  - ☑ Savremeni OS-i imeplementiraju neke do funkcija u korisničkom modu rada u vidu servera
  - ☑ Pri pokretanju računara, BIOS, bootloader i OS se izvršavaju u zaštićenom modu.
- Korisnički programi pristupaju resursima sistema tako što aktiviraju prekid (interapt – hardverski prekid, trap – softverski prekid).
  - ☑ OS preuzima informaciju od korisničke aplikacije zbog čega je aktiviran prekid, suspenduje aplikaciju i prelazi u zaštićeni mod rada. Obavlja traženu uslugu, izlazi iz zaštićenog moda i vrća rezultate i upravljanje sistemom korisničkoj aplikaciji.
- Deo OS-a koji se izvršava u zaštićenom modu se naziva **kernel** (jezgro).

— Upravljanje memorijom

- Svi programi koji se izvršavaju na računarskom sistemu se moraju smestiti u glavnu memoriju računarskog sistema.
- Adresni prostor svakog programa, tj deo GM koji mu je dodeljen, mora biti nezavistan.
- OS kontroliše broj programa u GM i veličinu memorije koja je dodeljena svakom programu.
- OS je zadužen za zaštitu memorije, tj treba da obezbedu da različiti procesi u GM nemogu nekontrolisano da pristupaju adresnom prostoru drugih procesa, a naročito ne adresnom prostoru koji koristi kernel.

— Virtuelna memorija

- Povećanjem veličine programa raste i njegova potreba za memorijom.
- Tehnika virtuelne memorije omogućava istovremeno izvršavanje više programa proizvoljne veličine.
- Programi se dele na manje delove i samo oni delovi kojise trenutno izvršavaju se nalaze u GM. Ostatak programa i podtaka se nalazi na HDD i po potrebi učitava u GM.
- Postupak učitavanja procesa u GM sa HDD ili iz GM na HDD se zove swapovanje (swapping).
- Iako smo na ovaj način otklonili ograničenje po pitanju veličine programa koji se mogu izvršavati i broj programa koji se mogu istovremeno izvršavati, izvršavanja pojedinačnih program se msanjuje zbog potrebe da se pristupa HDD koji je mnogo sporiji od GM.

— Sekundarni sistemi za skladištenje podataka

- Podaci na hard disku su organizovani u fajlove (datoteke) i direktorijume.
- Fajl sistem predstavlja sistem pravila za organizaciju podataka na HDD.
- Prvi OS-i su podržavali mali broj diskova i samo jednu vrstu fajl sistema.
- VFS (Virtual File System) koristi se na UNIX sistemima omogućava korisničkim aplikacijama da pristupe različitim fajl sistemima na uniforman način.
  - ☑ Sakriva razlike različitih OS-a ili perifernih uređaja.

— Fajl sistemi

- Hijerarhijska organizacija podataka na HDD u vidu direktorijuma.
- OS mora da zna kako da pristupi pojedinim podacima na HDD.
- OS pristupa podacima na HDD u sirovom obliku koristeći odgovarajuće drajvere.
- Fajl sistem drajver omogućava potom OS-u da interpretira podatke koje je očitao sa HDD.
- Na ovaj način se adresiranje podataka u hijerarhiji fajl sistema u boliku imena fajla i direktorijuma gde se nalazi, prevodi u oblik razumljiv drajveru HDD-a.
- Svaki fajl se identifikuje na HDD na osnovu imena i putanje u hijerarhiji direktorijuma do njega.
  - ☑ Apsolutna putanja predstavlja niz direktorijuma počev od korna stabla hijerarhije.
    - /home/veljko/Predavanja/Informatika psihologija/materijal
  - ☑ Relativna putanja predstavlja put do fajla počev od direktorijuma u kome se trenutno nalazimo.
    - /Informatika psihologija/materijal

— Drajver uređaja

- Drajver je program koji omogućava komunikaciju i upravljanje pojedinim komponentama računarskog sistema.
- Hardverske komponente se međusobno razlikuju. Drajver abstrahuje ove razlike i obezbeđuje uniforman skup instrukcija koje OS može da koristi kako bi koristio pojedine uređaje.

— Komunikacija

Struktura operativnih sistema

1010011
1110100
1100001
1010110

- Neke od struktura OS-a koje se javljaju najcesce u praksi:
  - ↳ Monolitski OS
  - ↳ Hijerarhijski
  - ↳ Virtuelne masine
  - ↳ Egzokernel
  - ↳ Klijent-server sistemi
- Ova podela nije potpuna i moguće su i druge vrste OS.

— Monolitski kernel

- Ceo kernel se izvršava u zaštićenom modu
- OS je napisan kao kolekcija procedura.
  - ☑ Svaka može da pozove bilo koju drugu u svakom trenutku
- Svaka procedura ima jasno definisan interfejs (ulazne i izlazne promenljive)
- Sistem nije u potpunosti bez ikakve strukture – neke strukture ima
  - ☑ Prilikom poziva procedura OS, parametri se smestaju na dobro definisanu lokaciju (magacin) i potom se aktivira trap
  - ☑ Organizacija sistemskih poziva i usluznih procedura koje omogućavaju izvršavanje sistemskih poziva (funkcije zajednicke za sistemske pozive)
- Posto se sve procedure izvršavaju u jednom adresnom prostoru, greska u jednoj proceduri može da narusi ceo sistem
- Ukoliko su procedure OS-a dobro isprojektovane, jaka integrisanost procedura OS-a omogućava veoma efikasno iskoriscenje resursa sistema.

— Hijerarhijski kernel / Visenivooski OS

- OS je organizovan u vise nivoa
  - ☑ Najnizi (nivo 0) je hardver
- Svaki nivo koristi usluge nizeg nivoa kako bi opsluzio zahteve viseg nivoa
- Glavna prednost ovog pristupa je modularnost, tj. svaki nivo koristi usluge samo nizeg nivoa
  - ☑ Visi nivo ne mora da zna kako su implementirane pojedinačne funkcije na nizem nivou, vec samo sta one rade
  - ☑ Lakse debugiranje i verifikacija sistema
- THE OS (Technische Hogeschool Eindhoven)

Nivo 5: Korisnicki programi
Nivo 4: I/O bafer
Nivo 3: Drajver korisnicke konzole
Nivo 2: Upravljanje memorijom
Nivo 1: Dodela CPU
Nivo 0: Hardver

— Hijerarhijski kernel / Visenivooski OS

- Najveci izazov vezan za hijerarhijske sistem jeste kako definisati pojedine nivoe, tj kako grupisati pojedina funkcije OS-a u nivoe
- Problem: manja efikasnost u odnosu na monolitske sisteme
  - ☑ Korisnicki program koji zeli da izvrši I/O operaciju, izvršava sistemski poziv koji prihvata I/O nivo koji poziva nivo za upravljanje memorijom, zatim se poziva nivo na kome se vrši dodela CPU i tek na kraju se poziv izvršava na hardveru
- Na svakom nivou se dodaje zaglavlje sistemskom pozivu i kao rezultat, potrebno je više vremena da se on opsluži
- Da bise povećala efikasnost ovih sistema
  - ☑ Broj nivoa treba da bude sto manji
  - ☑ Nivoi se zajednicki projektuju a ne kao pojedinačne celine

—Virtualne masine

- ✚ OS obezbedjuje skup sistemskih poziva koje koriste korisnicki programi
  - ☑ Sistemski programi tretiraju sistemske pozive i hardverske instrukcije na isti nacin i ne prave razliku izmedju njih
  - ☑ Sa stanovista sistemskih programa, sistemski pozivi i hardverske instrukcije se nalaze na istom nivou
- ✚ VM ostavlja utisak izvorsavanja programa na nezavisnim sistemima primenom CPU multitaskinga i virtuelne memorije
- ✚ VM predstavlja interfejs koji je identican hardveru na kome se izvorsava
  - ☑ Imamo kopije OS-a koje se izvorsavaju na svojim VM
  - ☑ Svaki interupt ne ide direktno ka hardveru vec biva obradjen od strane VM koja kombinuje sve zahteve ka resursima sistema i izvorsava ih na hardveru
- ✚ Java Virtual Machine (JVM)
  - ☑ slican koncept
  - ☑ obezbedjuje portabilnost softvera preko mreze

— Egzokernel

- Korak dalje u odnosu na VM
- Svaki korisnik dobija kopiju sistema ali sa posebnim delom resursa sistema
  - ☑ Primer: HDD se deli na disjunktne oblasti koje se dodeljuju razlicitim korisnicima
- Cilj je da se uvede sto manje apstrakcija nizih nivoa
- Veoma su mali
- Egzokerneli imaju zadatak da dodele resurse sistema korisnicima i zatim obezbede da razliciti korisnici (procesi) ne pokusavaju da pristupe tudjim resursima
  - ☑ Multipleksiranje resursa i zastita (multiplexing and protection)
- Egzokernel ima zadatak da prati kome je dodelio koje resurse
- Efikasniji od VM

— Mikrokernel (Klijent-server model)

- Mikrokernel ne predstavlja OS u smislu klasicne definicije
- Ne pruza funkcije OS-a vec samo obezbedjuje uslove da se one implementiraju
  - ☑ Upravljanje memorijom
  - ☑ Dodela CPU
  - ☑ Komunikacija izmedju procesa (IPC – Inter-process communication)
- Mikrokernel je jedini deo sistema koji se izvrsava u zasticenom modu
- Funkcije OS-a pruzaju razliciti serveri u korisnickom modu
  - ☑ Drajveri uredjaja
  - ☑ Protokoli
  - ☑ Fajl sistem
  - ☑ Korisnicki interfejs
- Korisnicki proces (klijent) salje zahtev odgovarajucem serveru koji obavlja zadatak i rezultat salje klijentu

— Mikrokernel (Klijent-server model)

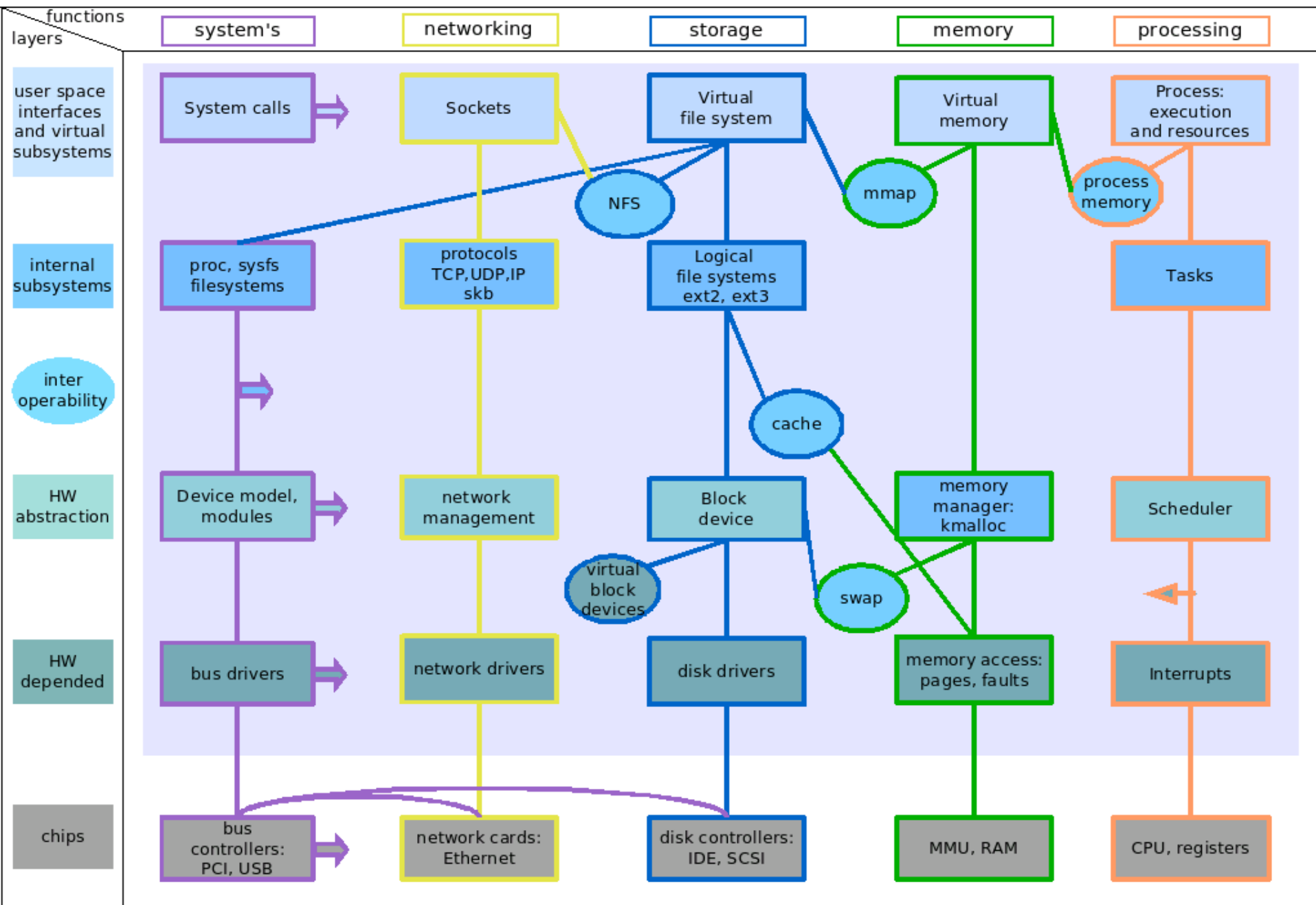
- Zadatak mikrokernelsa se svodi na obezbeđivanje komunikacije između klijenta i servera
- Podelom OS-a na manje delove oni postaju lakši za razvoj, kontrolu i promenu
- Posto se svi server procesi izvršavaju u korisničkom modu, oni nemaju direktan pristup hardveru
  - ☑ Greška u serveru može dovesti do njegovog pada (prestanak rada) ali ne i do prestanka rada celog sistema
- Klijent i server komuniciraju preko poruka što omogućava implementaciju na distribuiranom sistemu (klijent ne zna da li je zahtev obradjen lokalno na istom sistemu ili na nekom drugom)

— Mikrokernel (Klijent-server model)

- ✚ Problem se javlja kada neke zadatke, serveri nemogu da obave u korisnickom modu
  - ☑ Omogucava se da se kritichni server procesi izvrsavaju u zasticenom modu pri cemu i dalje sa ostalim procesima komuniciraju preko poruka
  - ☑ Minimalan broj funkcija se ugradjuje u kernel ali se bitne odluke ostavljaju serverima u korisnickom modu rada
  - ☑ Server odredjuje da li neke zahteve klijentskih procesa treba ili ne izvorsiti
  - ☑ Stvarno izvorsenje zahteva se obavlja od strane kernela

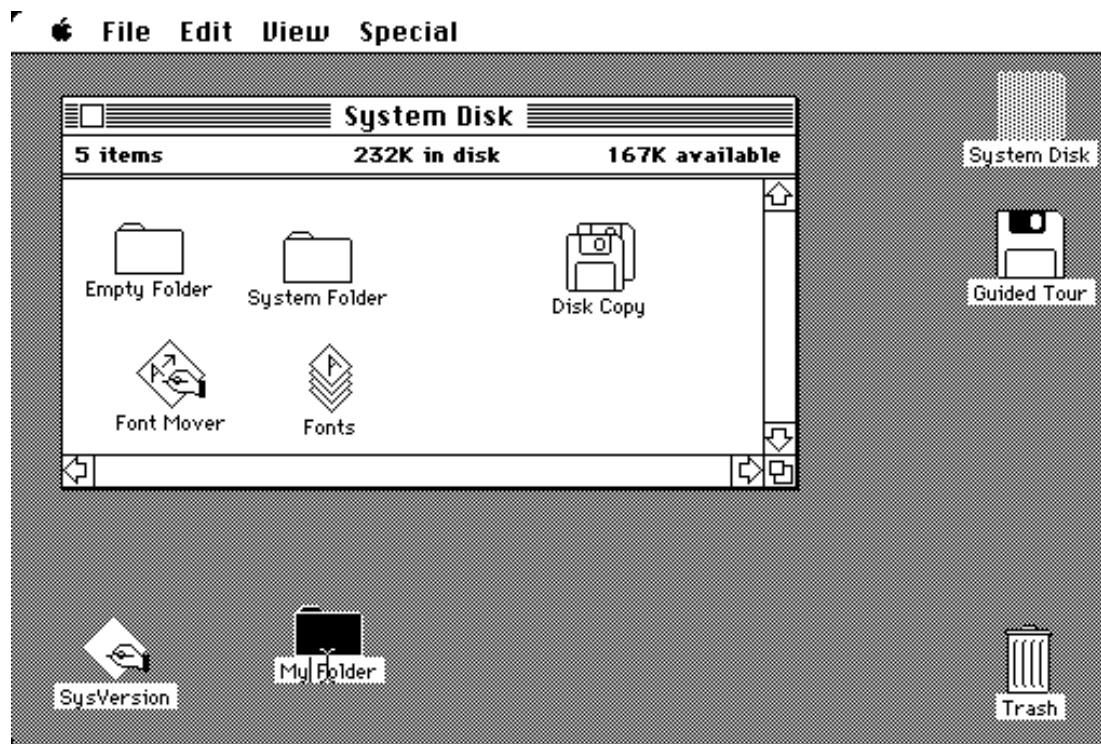
Simplified Linux kernel diagram in form of a matrix map

Istorija operativnih sistema

1010011
1110100
1100001
1010110

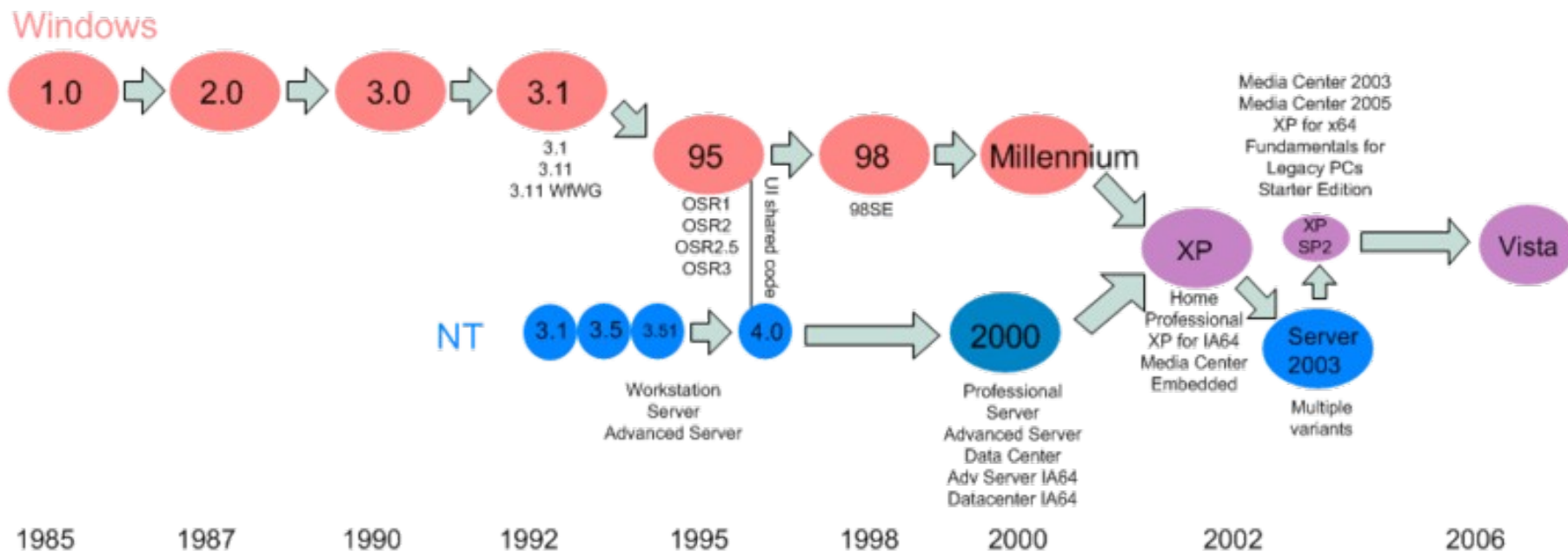
— Apple Macintosh Mac OS

Istorija operativnih sistema

1010011
1110100
1100001
1010110

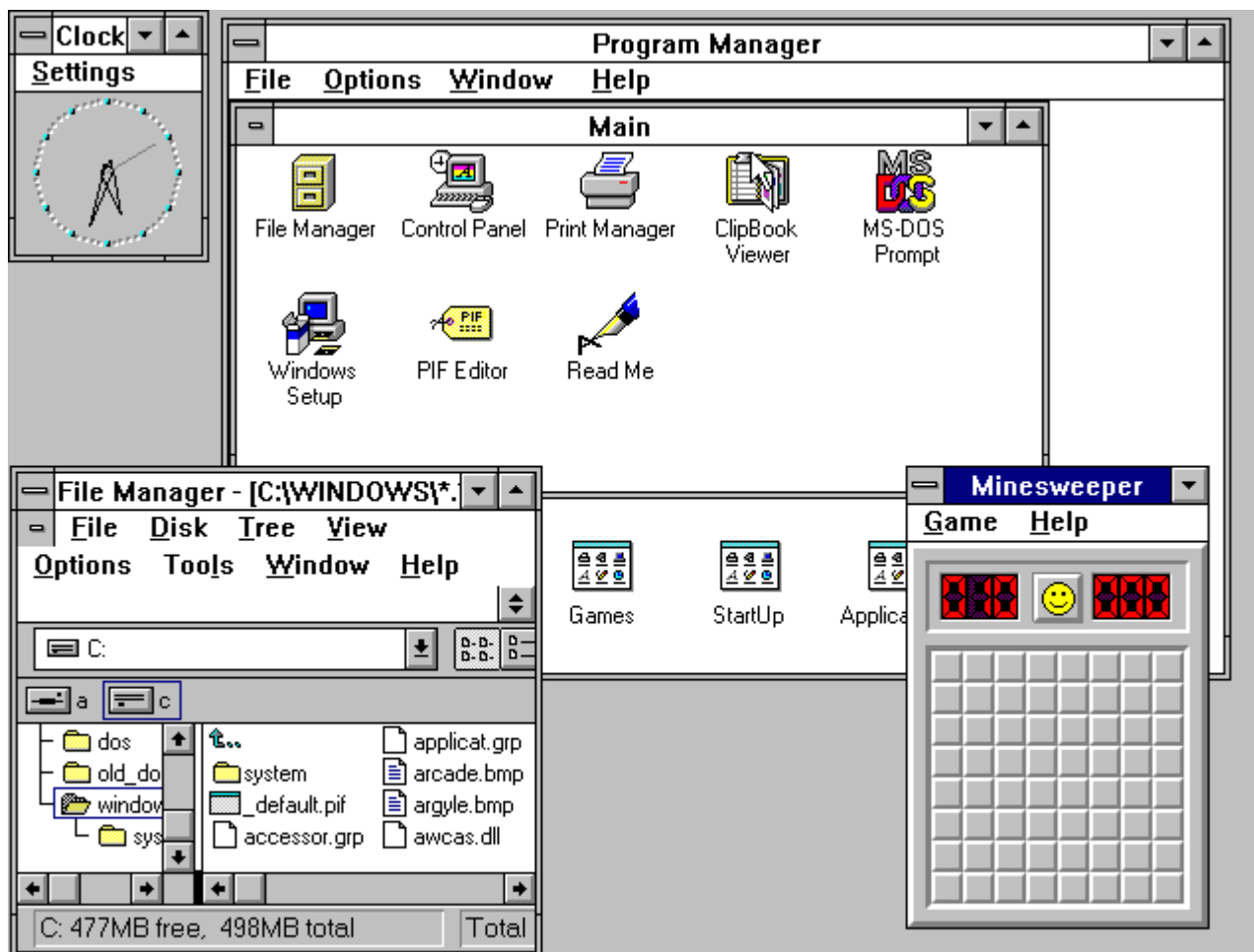
— Istorija razvoja MS Windowsa

Istorija operativnih sistema

1010011
1110100
1100001
1010110

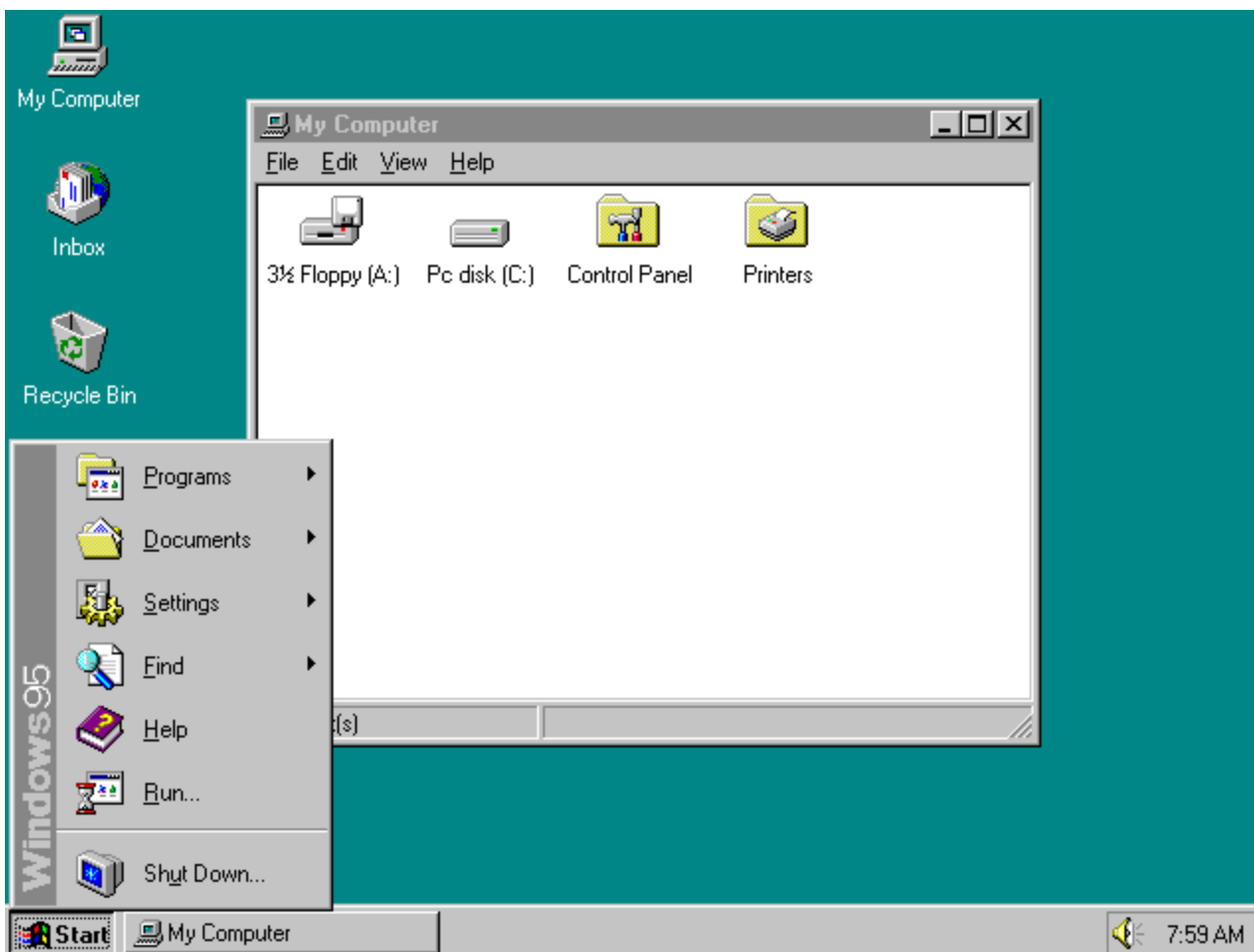
—MS Windows 3.11

Istorija operativnih sistema

1010011
1110100
1100001
1010110

—Windows 95

Istorija operativnih sistema

1010011
1110100
1100001
1010110

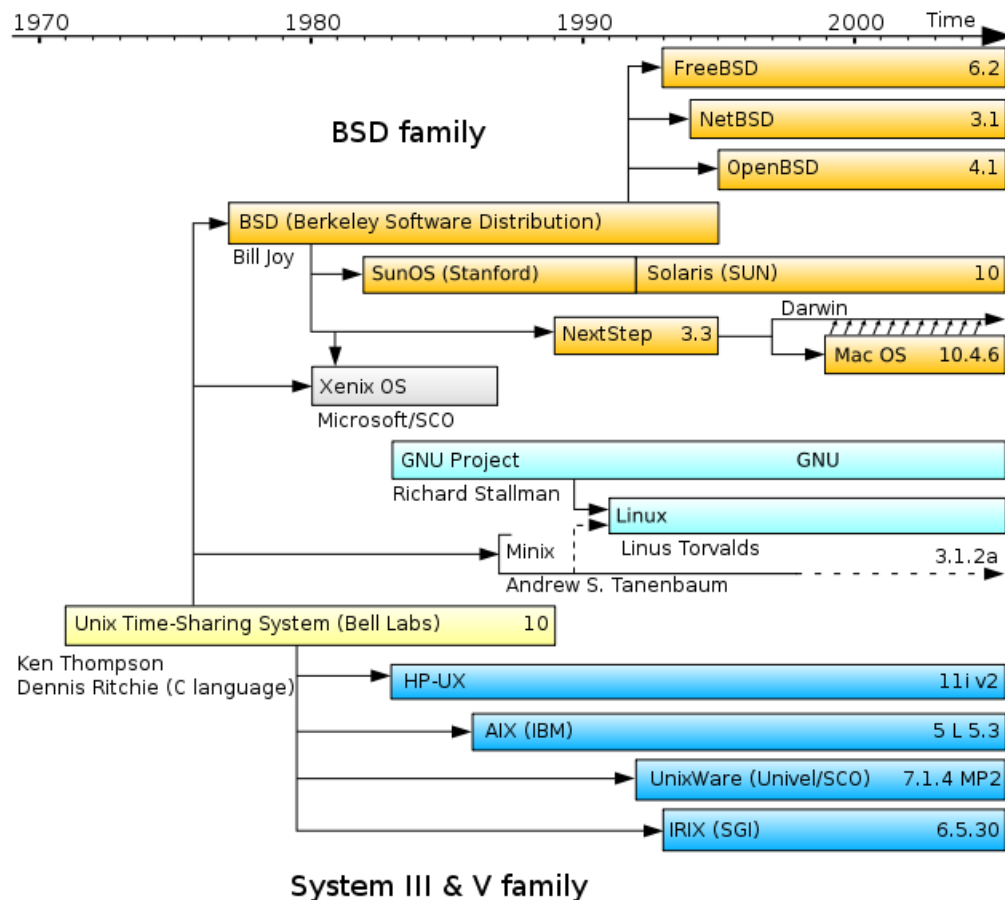
—Windows XP

Istorija operativnih sistema

1010011
1110100
1100001
1010110

—Istorija UNIX sistema

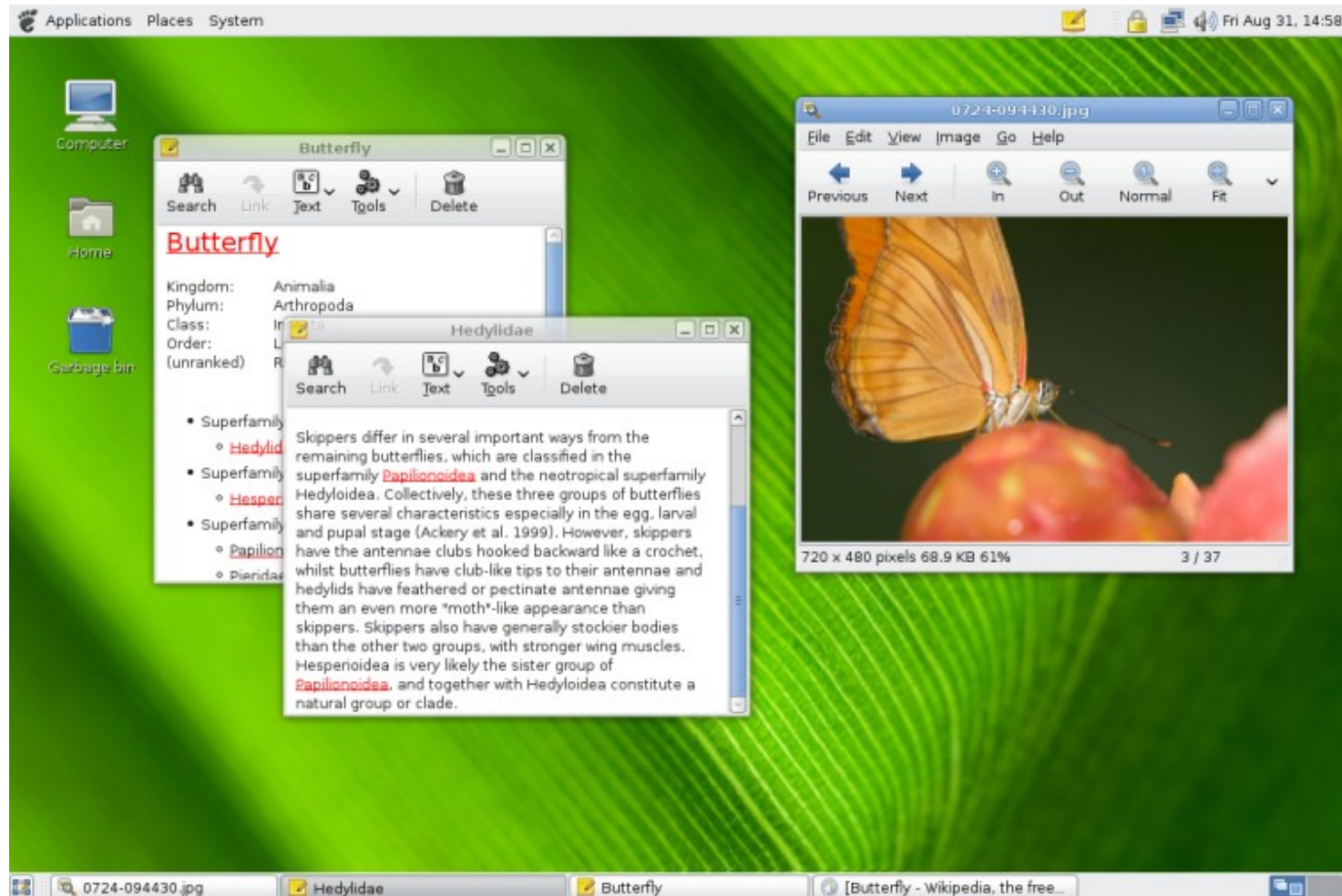

1010011
1110100
1100001
1010110

Istorija operativnih sistema

1010011
1110100
1100001
1010110

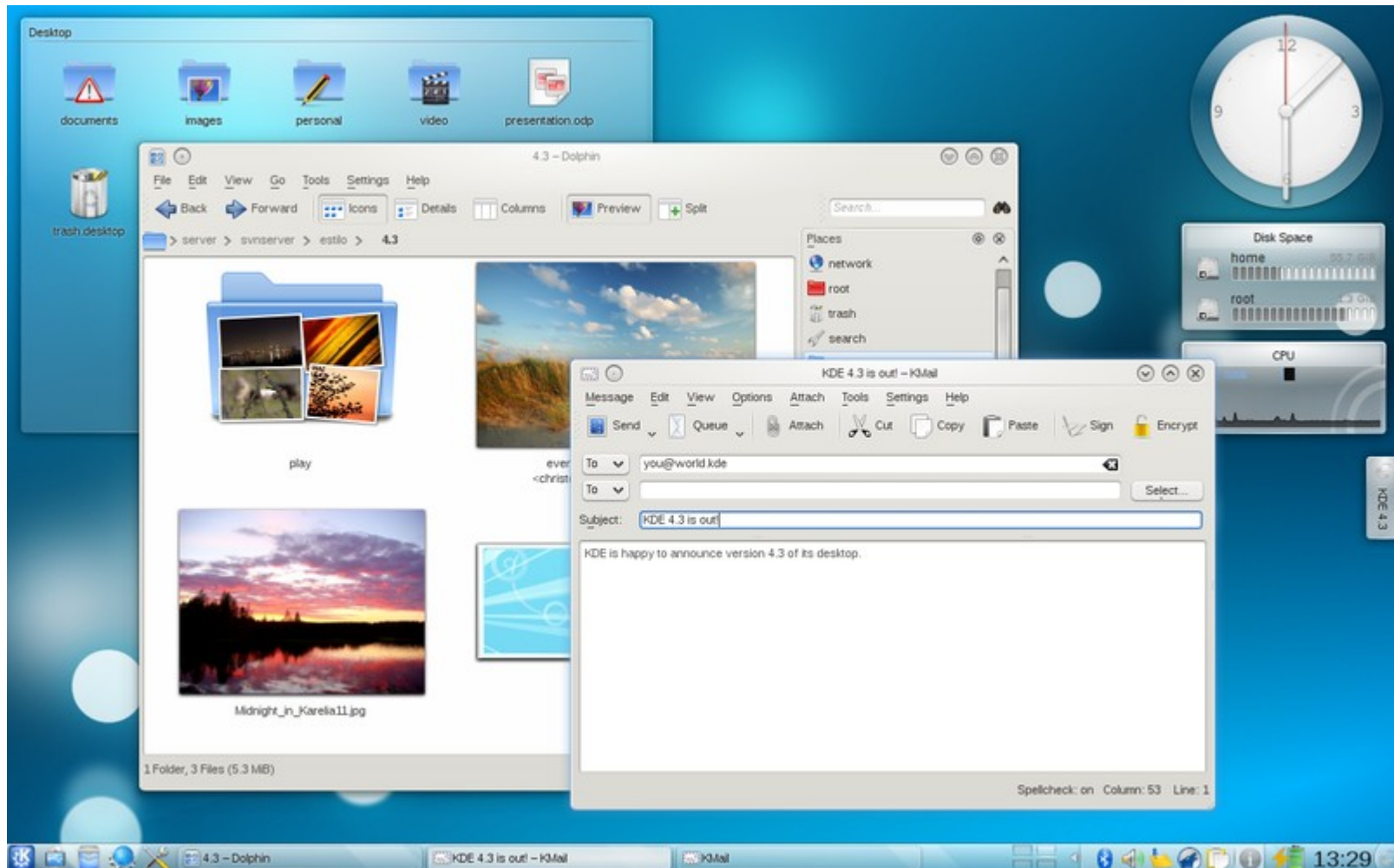
—GNOME desktop

Istorija operativnih sistema

1010011
1110100
1100001
1010110

—KDE desktop

1010011
1110100
1100001
1010110
